

CĂRTURARI BUCOVINENI PE TERENUL ETNOLOGIEI ROMÂNEȘTI: DIMITRIE DAN

ELENA PASCANIUC
Institutul „Bucovina”, Rădăuți
E-mail: elenapascaniuc@yahoo.com

Bukovinian Scholars in the Field of Romanian Ethnology: Dimitrie Dan

(Abstract)

The article is a review of the volume signed by Antonie Moisei, Arcadie Moisei, *Dimitrie Dan. Un etnograf uitat. Monografie și antologie de texte*, translated from Ukrainian by Antoaneta Olteanu, Târgoviște, Cetatea de Scaun Publishing House, 2024, 432 p. Although in the last two decades, several studies and articles have been published in both Romanian and Ukrainian, dedicated to the life, work, and the ecclesiastical and civic roles that priest Dimitrie Dan played in historical Bukovina, the book authored by the Ukrainian writers it is the first monographic study that also includes a substantial portion of Dimitrie Dan's writings, reprinted and, for the first time, translated into Ukrainian for Ukrainian-speaking readers, which facilitates the understanding of the folkloric, ethnographic, and historical realities of the province, as well as the context and specific manner in which these were analyzed in the work of the Bukovinian scholar.

Keywords: monographic study, the ethnographer Dimitrie Dan, Bukovina.

(Rezumat)

Articolul este o recenzie a volumului semnat de Antonie Moisei, Arcadie Moisei, *Dimitrie Dan. Un etnograf uitat. Monografie și antologie de texte*, traducere din limba ucraineană de Antoaneta Olteanu, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2024, 432 p. Deși în ultimele două decenii au apărut, atât în română, cât și în ucraineană, mai multe studii și articole dedicate vieții, activității, precum și rolurilor eclesiastic și civic pe care le-a îndeplinit preotul Dimitrie Dan în Bucovina istorică, cartea pe care o semnează autorii ucraineni este primul studiu monografic ce cuprinde și o parte consistentă a scrierilor lui Dimitrie Dan retipărite și, pentru prima dată, traduse în ucraineană pentru cititorii vorbitori de limbă ucraineană), care facilitează cunoașterea realităților folclorice, etnografice și istorice ale provinciei, precum și

contextul și modul specific în care au fost analizate acestea în opera cărturarului bucovinean.

Cuvinte-cheie: studiu monografic, etnograful Dimitrie Dan, Bucovina.

Este binecunoscut faptul că, în perioada anilor 1880–1918, sub cupola Academiei Române, cercetarea vieții și a culturii tradiționale a românilor din Bucovina a fost reprezentată de profesorul Ion G. Sbiera (1836–1916), de profesorul, etnograful și folcloristul Simion Florea Marian (1847–1907) și de preotul etnograf și folclorist Dimitrie Dan (1856–1927), ultimii doi deveniți membri ai înaltului for cultural tocmai datorită lucrărilor lor de pionierat la acea dată pe terenul folcloristicii și etnografiei românești. Dintre ei, mai ales Dimitrie Dan și-a îndreptat atenția inclusiv asupra culturii și tradițiilor populare ale altor etnii locuitoare ale Bucovinei istorice, iar Ion Bianu, cel care a propus primirea lui ca membru corespondent al Academiei, în 1904, sublinia tocmai rezultatele cercetărilor sale pe acest teren.

Discipol al lui Simion Florea Marian, Dimitrie Dan a fost preot român în mai multe localități din Bucovina, istoric, folclorist și etnograf cunoscut pentru contribuțiile sale valoroase la cercetarea și conservarea culturii populare românești dar și a altor etnii trăitoare în provincia imperială (lipoveni, armeni, evrei, țigani, ruteni) la sfârșitul secolului al XIX-lea. Format la Facultatea de Teologie de la Universitatea din Cernăuți, Dimitrie Dan a îmbinat activitatea pastorală cu un interes profund pentru folclor, tradiții și obiceiuri locale, devenind unul dintre cei mai activi cercetători din spațiul bucovinean. A colaborat cu Academia Română, a publicat în periodice științifice din țară și din străinătate, iar lucrările sale referitoare la istoria locului, a unor mănăstiri și biserici (Lujeni, Putna, Sucevița) sau la portul, obiceiurile, credințele populare și viața țăranilor, români sau de alte neamuri, din Bucovina rămân surse esențiale pentru etnografia românească. Prin activitatea sa, Dimitrie Dan a contribuit și la afirmarea identității culturale românești într-o regiune multietnică, oferind o viziune detaliată și autentică asupra patrimoniului imaterial al zonei.

Cărturarilor amintiți le-au fost dedicate în istoriografia românească mai multe studii monografice de-a lungul timpului¹, iar în anul 2023 a apărut, la Cernăuți, prima monografie în limba ucraineană despre Dimitrie Dan, completată și cu o antologie de texte. Alcătuită de Antonie Moisei și Arcadie Moisei, cartea Дімітрій Дан – невтоمیمий дослідник історії та етнографії Буковини a fost lansată la Cernăuți, în decembrie 2023. Realizarea studiului monografic și bio-bibliografic despre cărturarul român bucovinean se bazează pe o cercetare asiduă în arhive, biblioteci

¹ Între studiile monografice de referință sunt de amintit: Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian. Folclorist și etnograf*, București, Editura Minerva, 1987; Harieta Mareci-Sabol, *Dimitrie Dan: Viața și activitatea*, Suceava, 1995; Paul Leu, *Simion Florea Marian – cititorul etnografiei române*, Suceava, Editura „George Tofan”, 2013; Alis Niculică, *Ion G. Sbiera. Viața și opera*, Suceava, 2005; Elena Pintilei, *Cărturari ai epocii moderne. I. G. Sbiera (1836–1916)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023.

și muzee din Cernăuți și Suceava, coordonată de profesorul Antonie Moisei, doctor în științe istorice, șeful Catedrei de științe sociale și ucrainologie la Universitatea Bucovineană de Stat de Medicină din Cernăuți.

Într-un interviu acordat ziarului cernăuțean „Libertatea cuvântului”, profesorul Antonie Moisei aduce câteva lămuriri referitoare la traseul și munca de documentare care au precedat apariția cărții: „Grație colaborării între universitățile din Cernăuți și Suceava, am avut posibilitatea de mai multe ori să întreprind expediții cu studenții mei în județul Suceava. Evident că studenții de la Universitatea din Suceava efectuau asemenea practici în nordul Bucovinei. La muzeul din Suceava se păstrează o colecție bogată de reviste din secolul al XIX-lea, din care am selectat un material enorm despre istoricul, folcloristul și etnograful Dimitrie Dan. Paralel, am cercetat documentele de epocă din fondurile Arhivei regionale din Cernăuți. Toate acestea au stat la baza scrierii monografiei «Dimitrie Dan – neobosit investigator al istoriei și etnografiei Bucovinei»².

În traducerea românească, realizată de etnoloaga Antoaneta Olteanu, volumul a apărut cu titlul *Dimitrie Dan. Un etnograf uitat*. Monografie și antologie de texte, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2024.

Conținutul lucrării este structurat în trei capitole, urmate de „Anexe”, acestea constituind, în economia cărții, partea cea mai voluminoasă: Capitolul I: „Izvoarele și istoriografia” (pp. 9–42); Capitolul al II-lea: „Viața și activitatea lui Dimitrie Dan” (pp. 43–82); Capitolul al III-lea: „Patrimoniul științific al lui D. Dan” (pp. 83–162); „Anexe: Reeditarea unor fragmente de lucrări ale lui Dimitrie Dan” (pp. 163–432). În volum sunt incluse și nouă planșe, distribuite în număr variabil la fiecare capitol. Rețin atenția în mod deosebit Planșa 3 (pp. 38–42), care prezintă bibliografia exhaustivă dedicată activității preotului și etnografului Dimitrie Dan, al cărei început se situează în orizontul anului 1877 – când T. V. Stefanelli face prima referire la activitatea lui D. Dan – și Planșa 4 (pp. 64–70), cu titlul „Patrimoniul științific al lui Dimitrie Dan. Indice bibliografic al publicațiilor (1875–1927)”, care numără toate cele 165 de scrieri ale cărturarului bucovinean, din care opt rămase în manuscrise, precum și câteva din lucrările sale reeditate în România, în perioada 2009–2018.

În „Introducere”, autorii volumului alcătuiesc un portret al preotului cărturar Dimitrie Dan, despre care afirmă că, prin „munca sa fructuoasă în domeniul istoriei, etnografiei și muzeologiei”, și-a asigurat un „loc proeminent” în „pleiada multinațională a istoricilor și etnografilor Bucovinei” de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cărturarul român alăturându-se unei lungi liste de prestigioși cercetători austrieci, români și ucraineni (p. 7), din care nu ar fi trebuit să lipsească profesorul universitar Ion G. Sbiera sau Karl A. Romstorfer.

² <http://lyberti.com/prima-monografie-despre-dimitrie-dan-eminent-istoric-si-etnograf-din-bucovina-a-aparat-la-cernauti-aproape-dupa-o-suta-de-ani-de-la-moartea-acestuia/>

Pentru început, cititorii află că Dimitrie Dan „a slujit ca preot într-un număr de eparhii din Bucovina și s-a remarcat prin pregătirea sa teologică de înaltă calitate (...). Concomitent, întreaga viață a lui D. Dan a fost însoțită de o pasiune extraordinară pentru istoria și etnografia pământului natal. A devenit un cercetător neobosit al istoriei mănăstirilor, bisericilor și satelor, obiceiurilor, credințelor și riturilor din viața oamenilor obișnuiți, a studiat cuprinzător diferitele grupuri etnografice care trăiau în Bucovina (armeni, evrei, lipoveni, țigani, ruteni / ucraineni, români), nu au rămas în afara atenției sale obiectivele interesante din regiune, s-a ocupat de descifrarea și studierea inscripțiilor găsite și a documentelor de arhivă, a colecțiilor de carte ale diferitelor mănăstiri” (p. 7).

Primul capitol al monografiei cuprinde două subcapitole și trei planșe. În primul subcapitol, „Izvoarele”, este expusă metodologia de lucru a autorilor, care și-au adunat informațiile din fonduri arhivistice în limbile română și germană aflate în România (Suceava), Austria (Viena) și Ucraina (Cernăuți). Antonie și Arcadie Moisei au cercetat documente administrative, corespondență oficială și privată, lucrări literare și științifice, dicționare, articole de presă și amintiri din analiza cărora au reușit „dezvăluirea semnificativă” a vieții și operei lui Dimitrie Dan (p. 22). Tot aici sunt menționate, pe scurt, rezultatele acestor cercetări care „au făcut posibilă descoperirea unui număr semnificativ de documente noi, introduse pentru prima dată în circulația științifică” (p. 18). Al doilea subcapitol, „Istoriografia”, conține un excurs bibliografic exhaustiv privind omul și opera. Pentru început, sunt remarcate energia și pasiunea investite în cercetare de Dimitrie Dan, precum și numeroasele articole și studii extrem de bine documentate publicate de acesta în presă (românească, ucraineană, austriacă și germană – Antonie și Arcadie Moisei identifică aproape 30 de publicații la care a colaborat Dimitrie Dan) ori în volume de autor. Toate acestea au atras interesul și atenția atât ale oamenilor de cultură contemporani lui, cât și ale unor cercetători actuali. Autorii monografiei arată că despre cărturarul bucovinean, preocupările sale și rezultatele cercetărilor lui au scris, de-a lungul timpului: Leonida Bodnărescu, Ion Nistor, Nicolae Iorga, Leca Morariu, M. Boca, O. Gherasim, Gheorghe Vrabie, Petru Ursache, Ovidiu Bîrlea, Traian Cantemir, Emil Satco, Iordan Datcu, Andrei Oișteanu, Mihai Iacobescu, Harieta Mareci-Sabol, Olimpia Mitric, Vasile Schipor, Elena Pascaniuc, Flori Bălănescu, Ion Drăgușanu etc. Din informațiile aduse de Antonie Moisei și Arcadie Moisei, autorilor români li s-au alăturat, începând cu anul 2000, când „istoriografia ucraineană a făcut prima încercare de a investiga traseul vieții lui D. Dan pe baza materialelor de la Arhiva de Stat a regiunii Cernăuți” (p. 33), cercetătorii ucraineni Gheorghii și Iaroslava Kojolianko, Serhi Pîvovarov, Mihailo Ciuciko, Antonie Moisei și Arcadie Moisei. Capitolul se încheie cu o „Bibliografie” (pp. 38–42) ce acoperă perioada 1877–2022.

Capitolul al doilea, „Viața și activitatea lui Dimitrie Dan”, este împărțit în trei subcapitole. Primul, „Date biografice” (pp. 43–56), conține informațiile detaliate despre biografia și pregătirea profesională a preotului cărturar, despre familia

numeroasă pe care a întemeiat-o și în mijlocul căreia a găsit puterea de a rezista lovirilor destinului; despre activitatea de culegător de folclor, începută sub mentoratul lui S. Fl. Marian (p. 45) și continuată o viață, din culegerile-manuscris de folclor tipărindu-i-se texte de cântece populare în periodicul cernăuțean „Făt-Frumos”, până în anul 1928; despre activitatea ca preot atât în sate românești (Mahala, Straja), cât și ucrainene (Jujineț, Lujeni) și controversele în care a fost implicat în contextul luptelor de afirmare națională care s-au dus pe teritoriul Bucovinei spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (pp. 47–48); demnitățile eclesiastice cu care a fost investit, preocupările culturale și economice (sprijinirea unor societăți ca Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina, „Școala Română”, alte societăți academice); cercetările pe teren științific, bogata activitate editorială și publicistică, implicarea în munca de conservare a monumentelor istorice și culturale (biserici), organizarea de expoziții internaționale; nu sunt omise nici legăturile de prietenie stabilite de-a lungul timpului cu personalități ale lumii academice românești și străine (S. Fl. Marian, Ion Bianu, Ion Nistor, Artur Gorovei, D. Onciul, R. F. Kaindl, Karl Romstorfer, Matthias Friedwagner ș.a.). Subcapitolul al doilea, „Indicele bibliografic al lucrărilor lui D. Dan (1875–1927)” (pp. 66–70) are meritul de a oferi cercetătorilor lista exhaustivă a „titlurilor integrale ale lucrărilor tipărite ale omului de știință, anii de publicare, date bibliografice privind revistele și ziarele în care au fost publicate” (p. 63). Prin cel de-al treilea subcapitol, „Importanța internațională a operei științifice” (pp. 71–82), autorii pun în lumină, pentru prima dată, „ampla recunoaștere (...) a lucrărilor științifice ale lui D. Dan nu numai în cadrul Imperiului Austro-Ungar, ci și în cercurile științifice din Germania, Marea Britanie, Franța, Polonia, Bulgaria, Rusia și SUA” (p. 82), cele mai citate fiind mai ales cele publicate în limba germană, referitoare la etniile Bucovinei, obiceiurile și ritualurilor românilor, evreilor și armenilor de răsărit.

Capitolul al III-lea, „Patrimoniul științific al lui Dimitrie Dan”, partea centrală a cercetării monografice realizate de Antonie Moisei și Arcadie Moisei, este structurat în unsprezece subcapitole, în care autorii dau întâietate criteriului tematic de ordonare a scrierilor lui Dimitrie Dan, după cum urmează: „Clasificarea operelor lui D. Dan” (pp. 83–87); „Studii în domeniul istoriei” (pp. 88–103); „Monografii de localități” (pp. 103–113); „Investigarea etniilor din Bucovina” (pp. 113–127); „Publicații în domeniul etnografiei și folclorului” (pp. 127–148); „Predici și lucrări dedicate chestiunilor biserico-duhovnicești” (pp. 148–151); „Studii în domeniul muzeologiei, valorificării monumentelor și paleografiei” (pp. 151–158); „Lucrări dedicate toponimiei și științelor naturii Bucovinei” (pp. 158–160); Traduceri. Publicistică. Memorii. Recenzii. Necrologuri (pp. 160–162). În cadrul lor, fiecare lucrare semnată de cărturar, indiferent de întinderea sau de relevanța conținutului ideatic, este doar rezumată pe larg, fără ca monografiile să adauge un aparat critic de note ori comentarii special, în afara observațiilor exprimate deja în lucrare, în capitolele anterioare.

În „Anexe”, dintre scrierile lui Dimitrie Dan, autorii monografiei aleg să reediteze două culegeri de credințe și datini populare (prima culegere cuprinde cele o mie de „credințe populare bucovinene” tipărite în serial, în paginile „Gazetei Bucovinei”, în anii 1894–1895; a doua, datinile populare apărute în paginile revistei „Ion Creangă” ce apărea în Bârlad, în 1909) și opt studii. Studiile de istorie, folclor și etnografie incluse în monografie, care înțelegem că au fost traduse în limba ucraineană în ediția originală prezentată publicului ucrainean, tocmai pentru a facilita pătrunderea lor și în fluxul științific al cercetării etnografice din Ucraina, sunt: *Obiceiuri și credințe armene la naștere, nuntă și înmormântare* (1904); *Evreii din Bucovina* (studiu istoric, cultural, etnografic și folcloric) (1899); *Lipovenii din Bucovina* (1894); *Rutenii din Bucovina* (1912); *Țiganii din Bucovina* (1892); *Mănăstirea și comuna Putna* (1905); *Comuna Straja și locuitorii ei* (studiu istoric, topografic și folcloric) (1897) și *Stâna la românii din Bucovina* (schiță folclorică ilustrată) (1922).

Citind monografia dedicată istoricului, etnografului și folcloristului Dimitrie Dan, credem că, la sfârșitul cercetării lor meticuloase, Antonie Moisei și Arcadie Moisei, fiu și tată, au reușit să impună lumii științifice preocupate încă de istoria și cultura multietnice ale fostei provincii imperiale Bucovina, imaginea profundă a unui cărturar onest, atent la oamenii și la timpul său, prețuindu-le tradițiile, fiind deschis unor noi orizonturi științifice.

Speranța lor, că „monografia noastră le va fi de real folos atât cercetătorilor ucraineni, cât și celor români”³ are cele mai bune șanse să se împlinească.

BIBLIOGRAFIE

1. *** *Din scrierile lui Dimitrie Dan*, Cernăuți, 1902.
2. Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, ediție îngrijită de arhim. Justin Dragomir, stareț al mănăstirii Bogdana, Rădăuți și diac. Vasile M. Demciuc, postfață și note de diac. Vasile M. Demciuc și Harieta Sabol, pp. 177–218.
3. Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*. Autori. Publicații periodice. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie, ediția a III-a, revăzută și mult adăugită, București, Editura Saeculum I.O., 2006, pp. 297–298.
4. Emil Satco, Ioan Pînzar, *Dicționar de literatură. Bucovina*, Suceava, 1993, pp. 57–58.
5. <http://lyberti.com/prima-monografie-despre-dimitrie-dan-eminent-istoric-si-etnograf-din-bucovina-a-aparut-la-cernauti-aproape-dupa-o-suta-de-ani-de-la-moartea-acestuia/>

³ *Ibidem*.